

Paraszt észjárás

Részlet a Csanád megyei Kisiratos írói falurajzának népismereti fejezetéből

Az alföldi ember legalább annyira csavaros eszű, mint a székely! Amaz góbé, emez Csuba Ferke módjára... akár későbbi csavarintos unokatestvérük (édös öcsikéjük a cselákoknál:) Svejk közlegény. (Hogy nem beszélünk félre, tán bizonyítja valamenynyire: minden jel szerint cseh volt e sorok rovójának dédöreganyja, Chlotni Anna mama Mácsán, Arad vármegyében.) (Szóval hogy egyáltalán nincs tőlünk olyan messze az a cseh világ.) (Hasektől a b.csabai kaszárnya, hol, állítólag, megfordult, s kis időt időzött is volna ottan.) Avagy mint a sarkadi-szalontai hajdúlegény Csavarga Miska! Aki annyiszor járt túl a török eszén, ahányszor úgy adta az ég – hogyne, mert rákényszerült.

Ahogy elhallgatja az ember a „Kisiratos: kis irattal, Nagyiratos: nagy irattal”, s a megannyi hozzá hasonló ’történet’-et, nem csodálja, hogy mi egyik vónánk! Ádámától, Évától fogva.

Amit írunk: népisme, hagyomány, hiedelem, babona... Morzsánként!

A filozófia: Kisiratos

„Bretter György a Román Televízió magyar szerkesztőségének felkérésére írta ezt a forgatókönyvet (Apáczairól). Az egyszerű nézők százezreihez kívánt szólni. Apáczai Tsere János módjára – ő is, Erdély e második filozófusa, mindenkit akart és tudott tanítani, kolozsvári zeneakadémistákat és kisiratosi parasztokat. ’A filozófia: Kisiratos’ – mondta egy interjúban. A gazdag Kisiratosi (Arad m.) téesz arra költi a pénzt, hogy nívós, ha tetszik: világvárosi kultúrát teremtsen magának. Ezért neves értelmiségieket, színházakat hív meg. Brettert szerették a faluban, filozófiáról kérdezték és tanácsot kértek tőle. Apáczai kései győzelme: a filozófia találkozása a magyar földművessel.” (Tiszatáj, 1979/I. 17, Tamás Gáspár Mikós jegyzete az Apáczai-film című Bretter-forgatókönyv végén.)

Legföljebb annyi ellenvetésünk van: aligha világvárosi az iratosi igény! Annál inkább: természetes

emberi vágy szóltatta meg bátyáimat, öcséimet, nénéimet, húgaimat, barátaimat, amikor Brettert kérdezték. Kurtucz Gergő, Árvai Annuska, Torma Béla, Bugyur Jancsi, Almási Béla neve jut hirtelen eszembe, ha valaki a kíváncsi, kérdezni bármikor kész, a világ dolgai iránt érdeklődő kisiratosakat említi.

Az Aradon szervezett munkás Rajcsik az 1920-as, ’30-as években tatának (öregapámnak) is magyarázza a kekecsi udvaron, hogy van a Szovjetunióban (hallotta valahol, vagy maga is megjárta a dicső álladalmat?): - Befejezem a munkát, bemelegyek az étterembe, a jegyemre azt eszem, amit akarok: kiválasztom, és a jeggyel fizetek! - Tata nagyon nem szerette a kommunistákat. Az 1940-es évek második felétől maga is megtapasztalhatta (anélkül, hogy a lágerniőba utaztatták volna), valójában hogy néz ki az a „azt eszem, amit akarok”.

Az 1930-as, ’40-es években a románok szerették volna, ha tata (akit, nem épp ok nélkül, oláh származásának tekintettek) elvállalja a bíróságot. Tata nem állt kötélnek! Horthyt várta, hogy ha visszajönnek a magyarok, a világháborúban szerzett vitézsége érmeiért vitézi földet kap. Földtelen zsilérnek, ki legföljebb tanyás béresnek állhat, mi lett volna a legtöbb? Bíró, ő...

Ember! Hogy embörnek mondhassa, hihesse, érezze magát.

Magyar, román? A lényeg (e tekintetben) egyre megy.

Unokatestvéreimnek ’a bölcselet’, öregapáméknak a tisztesség? Apáméknak a megmaradás.

A hét testvérből egy lány, 2010-ben már csak ő él Kurtucz Gergő bácsi és Sarusi mama hét csemetéjéből. Kisiratos Dél-Erdéllyel ’Románia’-ban maradt, a hat fiúból három áttette magát – véglegesen – a nevetséghatáron. Három Kurtucz megjárja a Donkanyartól a Krímériáig tartó keleti harc vonalat, s míg Gergő sebesülten kerül vissza, Jani és Pista (magyar oláhkatonaként háborúzva) csonkán, bénán ért haza a Krímből. Apánk ellenben... Nem volt annyi

pénz, nem volt az az állampolgárság, amiért puskát fogott volna a másokra! 1940-ben tette át magát a nevetséghatáron, s csak a háború után kapta meg a magyar állampolgárságot. Inkább vállalta, hogy hontalannak minősítsék (a hazájában), meg hogy a háború legvégén munkaszolgálatra hurcolják 'román'-ként... Onnan szabadulva hogy asszonya s kisfia mellett maradhasson, még félre kellett vezetnie a „Kicsi robot!”-ra csalogató szovjetmuzska vöröskatonákat.

Hamarabb hazaért B.csabára, mint katonává lett testvérei a maguk kis családjához Kisiratosra!

Ki, hogy.

„A filozófia: Kisiratos.”

Van benne valami.

Eredetmonda

Töredék(ek), persze.

Kurtucz Pista bátya szerint Szalbekné földbirtokos alapította Kisiratosot. *A két halmon vót kastéja. A Kisiratos név Szalbeknéül van! Halála előtt szétosztotta a főggyét. A telekkönyvnél, hogy né lögyön nagy a fizetség, kis irattal készítették el az átírást. Ęrül maratt mög a neve (Kis Iratos). Nagyiratosot nagy irattal írták át.*

Szalbekné nagyon szép terömtés vót, gróf udvarolt neki. El akarta vönni, de Szalbekné nem mönt hozzá. Erre a gróf - vagy herceg – azt mondta: amit egy nap alatt körül tud járni (Szalbekné), az üvé lösz! Körül is járta, nem gyalog, kocsiival, így lött ez az iratosi határ - regélte bátyus.

Ezzel szemben a szakirodalom úgy tartja, azért Iratos a falu (a középkori Nagyiratos), mert hogy temploma - egyházának fala - 'iratos', azaz festett, díszes, írt... Borovszky így fogalmaz: „A mai Kisiratos község helyén feküdt (a középkori Nagyiratos), s nevét alighanem iratos (szépen festett) templomától vette” (II/410). Azaz az iratos szónak a régi nyelvben festett, díszített jelentése volt, így valamely díszes épületről, vagy szép templomáról nevezték el így a falut. Kovách Géza aradi történész föltételezése szerint viszont az 'iratos' szó a középkori – majd' ezer évvel ezelőtti - erdőirtások emléke lenne. Mert hogy e tájt az aradi síkot akkoriban szerinte még erdő borította, amelyet apránként irtottak ki. „Az írás, iratás szóból való származtatással szemben inkább az irtás szóból eredeztetjük” (Kovách 11).

Szalbek Györgyné Török Zsófia 1818-ban vesztette el a férjét, 1819-ben már ő népesítette be Kisiratosot, s 1859-ben halt meg (HD). Azaz szép mese a legenda azon állítása, hogy Szalbekné egynapos kocsiúttal szerezte volna Kisiratosot, amelyet valójában a férje vásárolt még az 1700-as években. Ám hogy valami hasonló történt, a plébániatörténet előadása bizonyítja. A Historia Domus (Kisiratoson csak „Az Plebánia Eredeti Történetei”) ugyanis így kezdődik: „Hatalmas az Ég az ő végzésében, mellynek Felsőges Ura ki szollitván e gyarló világban Nagyságos néhai Szalbeck György Királyi Tanácsos Urat, hátra maradt példás életü özvegyének, az Árvaság terhei könyeb s' nyugottabb hordozására ezen Kisiratosi Pusztát vég rendeletének erejénél foga 1818-ba egész Földes Uri joggal felruházta, egész özvegy életének használására által engedte. - A ki...az érintett Pusztát még 1819-be tsekél számu kertész jobbágyival letelepedve mivelleté...”.

A mesebeli gróf valójában a földbirtokos, valószínű királyi tanácsos férj.

Öcsém, Gergő valamivel későbbi dolgokról tud (1980-ban). *Kisiratoson kincstári és kiráji fődek vótak. Szalbekné alapította a falut. Özvegy vót! Dohántermesztöket, napszámosokat hozott ide a Cömönt-kúti düllöbe, itt épült az első kisiratosi település. Áttelepítötte a Régi-temető mellé, ezt beszántották.*

Van, aki úgy tartja, a Tódás végében állt az első település, ahonnan az árvíz elől húzódtak a Kis utcába az emberek. Más a Ponyvahátra teszi ugyanezt, s ennek a vélekedésnek a valamelyes létjogosultságára utal, hogy Kovách G. tudomása szerint 1848 előtt e tájon Nagyiratoson 88, Ponyvaháton 62 zsellércsalád művelt szerződéses dohánykertet, s ugyanezt támasztaná alá az az egyébként tévesnek tetsző halvány (helybéli földműves) emlék, hogy Ponyvaháton volt a Szalbek-föld.

Gergő (természetesen Kurtucz G.) sorolja tovább. *Az első dohányfödek a Nagyfalun túl vótak. Az öregök úgy mongyák, Szalbekék a Cömöntkútnál (túl az Öreg-Zsillérön) telepítöttek dohányt és kertészöket...* (Erre föl arra van – lenne – a Szalbek-düllö...)

Vad nép lakta kis falu a falu mellett. Ha tehén tévett arra, többé nem látták. A csendör sē mönt oda – veszi át a szót Pityu. Tán a Szalbek-szállás, majd Jakabffy-, utóbb Snájder-tanya idegen béresei lehettek a dohánykertész falu rémei.

Godó Mihály 1980-as prédikációjában emlegette, s mástól is hallottam azt a vélekedést, hogy Kisiratos „a kereszt tövében alapított falu”. Bálint Sándor jut erről az ember eszébe. Tőle tudjuk, hogy a Szegedéről elvándorlók „Legelőszőr kőkeresztet és harangot állítottak az építendő templom helyén, hogy áldás legyen itteni életükön” (Szeged-Alsóváros 46).

Amit a családom – bátyám, öcsém, meg a többi – (valójában a falu) megőrzött, a közösség emlékezete. És tisztelgése a falutelepítő Asszonytság előtt.

Család

Vitmannének huszonnégy családja vót, nem hiába élt a világba!

Withmanéké volt Májer, a későbbi állami gazdasági birtok Kútas szélén, a kisiratosi Kis utca végében. Ma már a falu része ez a fertály.

Májer igen, a 24 gyermek hogy lenne.

Egy családban? A faluban sem születik már egy évben ennyi gyermek s leány.

Witmanné nem hiába élt a világban!

Mi miért élünk hiába?

Az 1930-as években félrelépés csak titokban történhetett. De: a szegény ember nem ért rá! Annyi a nyomorúság, hogy nem volt ideje félrelépni – legföljebb a gazdáknak a cselédlányokkal. És a nép nagyon vallásos, ez is fékezte. Az erkölcsre a becsületesség, szorgalom volt jellemző – emlegeti fél évszázad múltán apám, aki akkor (kényszerűségből, hogy első felesége korán elhunyt) a negyedik asszonynál tartott. (Ha van még neki tíz éve, biztos kipróbálja az ötödiket is.) (Valami nála 30 évvel fiatalabb óvónőt emlegetett, hogy az kellene neki hatvanévesen.)

Aki félrelépett, a falu könnyen világgá zavarta. Ahogy azt a lányanyát is, aki 1849-ben Aradon a polgármesternél cselédeskedve megtapasztalta Haynau virgonc kedvét. Semmibe vett iratosi zsillér leányanyánk meg nem a hóhér kezére ütött, nehogy már, vén disznaja?!

A tábornok-főhóhér akár ki is végeztethette volna. Akkor épp sorra lógatták Aradon a magyar fiúkat.

Több tisztesség volt a megesett iratosi parasztnőben, mint.

Mint az egész hasburgi (hasburg-párti, pecsovecs) csürhében.

(Örömet regémbe kapnám ezt az aradi hősnőt!)

A lány csak tisztán mehet férjhez! Ha bál szünetében, bármikor eltűnik a sötétben a szeretőjével, a falu a szájára veszi, menyasszonyi fehérben már nem állhat a közösség elé! Oltár elé csak szüzen... Ha nem, hát nem, csöndben összeházasodnak. Így lagzi hogy lehetne!

Ha a fiatalok úgy veszik, nem terhelik meg a családot a lagzi költségeivel, a legény megszőkteti a lányt, a lagzinak fuccs.

Aki otthagyja férjét, feleségét, a közelmúltig nem maradhat meg a faluban. Mehet világgá! Mert nem méltó a faluhoz. Híresen jók a kisiratosi házasságok! – vélekedik még 1980-ban is az aradi magyartanár, Ficzy Dénes.

Híresen jók... lehetnének ma is. Ha közbe nem szól kommunizmus, istentagadás, megszállás, világméretű falupusztítás – a kis, természetes közösségeket halálra ítéelő (globálbuzernyák) pénzistenhit tombolása.

Százkét év, mög egy nap

Kilenc évre, mög egy napra ítélték. Az az egy nap sosé telik le – az az egy nap lősz a leghosszabb! – tudta bátyám, K. I. 1980-ban.

1982-ben a cigány gyilkos 19 évet mög 1 napot kapott. Az az egy nap azt jelenti, hogy ha nem viselkedik rőndösen, a 19 év után sē eresztik el, hanem bent tartják kényszermunkára (sóbánya)... – tudata velünk Á. I. 1984-ben.

Nyóc év, három hónap, mög egy nap! Az az egy nap nem akart sēhogy sē letelni – regéli bátya az ezrődvégön.

Az ezüstkulcs című mesében a boszorkány „... Se ételt, se italt nem adott 3 éve, 3 hónapja meg 3 napja” (Kovács 47).

Mesében, köznapi előadásban (igaz történetben!) rendre előjön ez az 1 nap. Látjuk, máskor 3. Hogy honnan szedtük, ki nem találhatjuk. Pedig nyilván megvan neki a maga oka.

Ráteszünk egy lapáttal az igazságtevésre. Bíróra, kaporszakállúra.

Az az egy nap, az nem fog sosé letelni...

Hogy telne. Az a leghosszabb.

Öreg Kovács Pétör fölakasztja magát. A '30-as években késsel legénködött! Most a fiatalok vissza-

adták neki, jól elverték a kocsmá előtt. *Ēmönt, otthon végzött magával* – tudatja 1975-ben édös öcsém.

Javít, nem Kovács, Fazekas... *Kis embör Faze-
kas Pétor, de ha kés van nála, mindönki fél túle; még
a rendör is védi! A barátja... Fölakasztí magát.*

A rossz ember borzalmas kínok közt hal meg, pl. a rák gyötri halálra Miniszter Lévait, aki beállt a kom-
munisták közé. A gonosz, egyházára támadó ember
sírjából pedig förtelmes bűz árad – tudjuk meg a
Hodács papról szóló történetben is.

Ítélni a nép, ítélni fog, s ezörször jaj a bünösöknek
– gondolja máig Ady Alföld-széli magyar népe.

Ha meg nem sikerül, káromkodás a nóta vége.

...Tizenkilenc év mög egy nap? Azt hihetnök,
népmesei a fordulat. Pedig a bírói ítéleteknél is elő-
fordul, pl. 2009-ben a honi sajtóban olvasni, hogy
egy amerikai bíróság ennyi és ennyi évre, mög egy
napra ítélte az a banktisztviselőt, aki a szegények
számára gondolta megcsapolni a saját pénzintéze-
tét.

Lehet népmesei a fordulat. Akár környékbeli is!
Aradi mesében olvassuk: a szegény ember és sze-
gény asszony fiát három évre, három hónapra meg
három napra viszi el a szakállas öreg, hogy megta-
nítsa a világ minden mesterségére! Valahogy eltelt
a három év, meg a három hónap, „de a három napot
már nem gyözték kivárni” (Kovács Mese 61).

Káromkodás

*Ha az igasságtövés törvényösen nem mögy,
gyühet az istenkáromlás! Zsillér módra; mert a gaz-
da nehezebben engedi el magát. Ű mán pógár! Is-
tenfélő.*

Mögtöheti?

Van miből. Tellik neki.

Minekünk ellenben...

Kegyetlenül tudja cifrázni a templomjáró embör
s asszony is!

Joli néni: *Édösapja fasza!*

Apám: *A beteg oláj fasza nem kéne?!*

Mind: *Isten... mingyár mögmöndom micsodája
(nem)!*

Tata imádkozik. *Mi Atyánk...* Közben szörja az át-
kot gyermekeire, unokáira, odapofátlankodó kutyá-
ra, miért zavarik a röggeli mosakodással együttjáró
imádkozás közben.

Hogy minemü rüt dolgokat szoktak egymás feji-
hez vágni az iratosiak, mondom, embörök, asszo-
nyok, gyermekök, jányok, ifjak és vének, kiderül va-
lamennyire tájszótárunkból! Aszólások közé besorolt
káromkodás is bőven akad (I. szótáracsánkban), itt
nem akarjuk cifrázni. Csak ha nincs mese (pl. röluk
– rölunk – szóló regény írása közben).

Në csúfoskodj!

Csúfondáros szellem hatja át mondókáink, rig-
musaink egy részét. Ezekből is adunk egy kis íze-
lítő!

Talány (találós kérdés, beugrató) az első.

Së keze, së lába,

Së szöme, së szája,

Mégi(z)s bögvge gyün a világra! - Mi az?

- (?)

- *Fing!* – Majd ismétel:

- Na, mi az:

Së keze, së lába,

Së szöme, së szája,

Mégis bögvge gyün a világra!

- A fing!

- *Idd meg mind!* – szórakoztak a gyermekek az
1920/30-as években (öKM regéli az '50-es években
Csabán).

Ugyanez rövidebben:

Së keze, së lába,

Mégis bögvge gyün a világra! – Mi az?...

Temesi Ferenc a Porban (II/153) említi, hogy
Szögedében is jól üsmerik e mondókát ugyanarról a
jelenségről: „...së keze, së lába, mégis dúdolva gyün
a világra!”. Hasonló a talány-kezdés Anton (I. Fábían
19, 52): „Se keze, se lába, /Dúdolva jön a világra” – a
dudaszó.

Szögén disznószar

De mög röpdösztl,

Egész nyáron át

A gyöpön sütkérösztl! – mondták, ha valami na-
gyon kiszáradt, emlékezik a
régí idökre öKM 1981-ban. A „röpdösztl” túlzás,
vagy tévedés...

Öregapád a pojvásba(n)

Maj(d) megszakad a fingásba(n)! – emlegeti ne-
vetve öreg Kurtucz a régí szép idöket (mármint hogy
amikor ilyesmikkel szórakoztak az 1930-as évek-
ben, kinevetve az öregebbeket.)

Aztán egy alkalommal, váratlan eszébe jut majdnem az egész! Ezt is énekeltük, mondja (s nem dalolja) öreg Kurtucz Miska 1981-ben:

Kicsi kislány, nagy a csöcse, (vagy: Kicsi a lány, nagy a csöcse,)

Nem fér a legény kezébe.

Nyehó, nye!

Fölveti a bal vállára,

Úgy mögyön ki a konyhába. (vagy: Úgy mögy le-génnyel konyhába.)

Nyehó, nye!

Öregapád a pojvásba,

Maj(d) mög szakad a fingásba. (vagy: Majd mög szakad a baszásba.)

Nyehó, nye!

...

Jó(l) van neki, minek jáccik,

Mindig csak mással cicázik.

Nyehó, nye!

Vagy: Jó(l) van neki, minek jáccott,

Mér(t) nem inkább bibliázott.

Nyehó, nye!

Így is énekelték:

Nem kapálok, nem kaszálok,

Fazekas inasnak állok.

Nyehó, nye!

Sok kis fazekat csinálok,

Abba(n) főznek a leányok.

Nyehó, nye!

Énekölték? Lehet, hogy inkább mondták, mondogatták, rikoltották...

Beugrató mondóka gyanánt löhető hallani:

- Mondd azt, hogy *Templom alatt mosnak...*

- Templom alatt mosnak!

- ...*Nyakad közé fosnak!* – emlékezik öreg Kurtucz Miska 1982-ben a XX. század elejének egyik beugatósdijára, amely persze nagy vidámságot okozott a kelet-csanádi gyermekhadban. Biharban így zajlik majdnem ugyanez (Fábián 340):

- Mondjad azt, hogy... *A híd alatt mosnak!*

- *A híd alatt mosnak...*

- *Nyakad közé fosnak!*

Némiképp másról, a fenéken billentésről van szó az Alföldön lakodalmi kurjantásként gyakorolt (Katoná 230), nálunk attól függetlenül is hangoztatott rímes rikkantásban:

Jaj, de kutya kedvem van,

Hat gölődin bennem van!

Ha valaki seggbe rúgna,

Hat gölődin kigurulna.

De kigurulna...

Koncentráción lévő iratosi magyar fiúk, amikor a románok nem hallják, rázendítenek (rázendíttek az I. és a II. világháború közötti szünetben):

Öt liba egy sor-bakafaszabum.

Mönnök a templom-bakafaszabum.

Elöl mögy a sátán,

Lófaszt visz a hátán, bakafasza bum! (Regéli apád 1980-ban.)

Szófejtés

Kis irattal Kisiratos, nagy irattal Nagyiratos...

Kürtös: kürtölt a vonat...

Kurtucz eredete: Kuruc (Mácsán).

Világos: Makra (Zaránd) hegye rengetegén áthatoló honfoglaló őseink előtt itt világosodott ki a láthatár.

Nem beszélve a kisnemes, nagynemes eredeztetése a kisnemerusus, nagynemerusus gazdából...

S még mennyi szótáracskánkban! Még egyszer sorra nem vesszük. Ami a lényeg: ugyanúgy, mint szerte a magyar világban, igen eleven népünk képzelete.

Kurtucz István kántor (mint az előbb már idéztük) magyarázza 1979-ben: *Kisiratosnak Szalbekék kis irattal készítették el az átírást. Nagyiratost nagy irattal jegyeszték be a főhivatalnál.*

Kisvarnyas egy utcából áll(t). Emiatt Hűjére verték az embört, ha valakitül mökkérdöszte: Hány ucca van Kisvarnyason?

Kürtös a középkori Kurtaegyházból lett Kurtics magyar neve, a helyiek szerint azért, mert a nagy román falu mellett elhaladó vonat sokat kürtölt. Kürtös: ott kürtölt a vonat... Mi több, idehallatszott.

Világos Arad-hegyaljai faluról hallom 1980-ban: Amikor Árpád vitézei ideértek, a sok sütét erdő, högy után az Alföld tárult ki előttük, nagy világosság, ezér neveszték el Világosnak. Más magyarázat szerint arról kel a nap, a világos (onnan támad), innen a neve!

(Emlékeztetőül most ennyi.)

A világ közepe

...természetesen Kisiratos. Ahol állsz. Élsz. Ahol otthon vagy. Ahova – bármerre vet a sors – hazatérsz, hazakívánczol. Ahol anyád vár.

Az aranykulcs című mesében a hősök (Antal Pétör, aki később húgom ura, tehát sógorom lett, adi elő Kovács tanár bácsinak jó fél évszázada) „Csaptak olyan lakodalmat, hogy elment a híre hetedhét országon túlra, de még azon is túlra, egészen Kisiratosig. Folyt a bor, még a kutyák is fácánt ettek jódolgukban...” (Kovács 48). Mert történhet a dolog bárhol, Iratoshoz mérjük... Onnan, s vissza.

Apám és két testvére 1940-ben a csonkamagyar- 'nagyromán' országhatár túlfelőli oldalára húzódott, hogy közel maradjon Iratoshoz. Anyjukhoz. Testvéreikhez. A nagy családhoz. Szülőfaluhoz.

Mehettek volna ők is világgá! Apám készült (hol Nyugat-Európába, hol Amerikába), hogy ő se tudja levenni a szemét... Iratosról. Közel, a lehető legközelebb! Ahonnan egy ugrás! Ahová átlátni.

A csabai Körgátról még hogy az Aradi síkig, Iratosig, a Világosi hegyekig látni! Csak kikerekezett az öreg a város szélére (kertbe, avagy tanyasi vendéghez hajtv a kerékpárjával), s már otthon érezhette magát. Odaát is! Itt.

A bölcsőhely? Anyád melege? Az első szerelem?

Apám két testvére iratosi nagylányt tett asszonyává s vitt át az anyaországba magával. Hogy ágyukban, portájukon nagyon otthon maradjon! Bárhol.

Anyám Csabán várta Miskát finom kigyósi – szögedi – szeretettel, igaz magyar szívvel.

Hogy 1944 karácsonyára hazaugorhasson a három testvér... az anyjához.

'Amerika'... Nekik. A magunk fajtának.

Paraszt öntudat

A városin fél métörös fű nől, mire én éhön halok!
– állítja magabiztosan K. G. öcsém 1982-ben.

Paraszt? Falusi.

Magyar? Paraszt.

A földműves embör életereje. Hite.

Míg ki nem tetszettek verni belőle!

...Ú igön, de a világ? *Csucusu mögdöglött*, ők talpon maradtak.

Maradunk?

Arad: marad!

Maradhatott volna.

Apám iparosként is ragaszkodott parasztszár-mazék) mivoltához, ahhoz, hogy nem az urakkal tart. Ahogy apja, az igyekvő cselédember, aki a kisgazda barátaival tartott, s ki nem állhatta az úrhatnám

zsirosparasztokat, apám is haláláig úgy volt vele: A putrival tartok.

Mái szegény tudatlanok honnan tudnák, hogy a putri nem a cigányságot, hanem a szegény magyar emberek világát jelentette neki! Azokét, akik a két kezükkel keresik meg a kenyerük. Mást ne mondjunk, a dolgos cigány és a zsidó kiskereskedő is közénk tartozik.

A legnagyobb sértésnek vette, hogy le úri borbélyozzák falubelijeit! Mert városi fodrászként a helybéli urak őt keresték, nem parasztborbé társait! Akik a borotvát gyakran kaszára, kapára váltották. Apánk nem, ő vérbeli iparoslegény lett! Városi s polgár vágyakkal.

Lélekben a paraszttal... Hogy Csonka-Magyarországon a kisgazdákkal, a kereszténydemokratákkal és a nemzeti parasztpártiakkal tartson. Azokkal, akiknek közük van a fajtájához.

Mihozzánk.

Igaz történet? Adoma? Paraszt öntudat.

1984 nyarán meséli néném, amit a fiától tud.

Csucusu Pécskán járt. Hajtottak engöm is, mönni köllött. Kiabálni köllött vóna: Csauseszku-Pé-Csé-Ré!, Csauseszku-Pé-Csé-Ré!, tapsolni, de csönd vót, sënki nem kiabált. Még a románok fujolni kezdtek, öklüket rázták a tribünre! Azért jött Csucusu Pécskára, mert tavaly az országban ők löttek az első. Könnyű nekik, a Maros mellett nagy lapos föggyeik vannak, az aszály sè tötte tönkre a búzájukat, vizes maradt a föld. A partos föld hamarabb kiszárad, oda a termés. Akkor a vezetők elkezdtek kiabálni, hogy Éjjen Csauseszku! Nyiku mérges lött, leintötte őket és elmönt. Láta, hogy a népnek rossz a hangulata. Tapsolni, amikor üres a bendő...

Süvegöl

- Sapkában nem öszünk! Nem vagy te zsidó.

- Vödd le a sapkádát! Úgy öszöl, mint a zsidók!

Semmi bajuk nem volt a zsidókkal, csak egyszerűen ragaszkodtak a saját hagyományaikhoz. (Ahogy ők is a magukéhon.)

A süveg levételének a jellege az opletány nevű kártyajátékban mutatja meg magát. Azaz nem is annyira vallási, mint ősrégi viselkedési (nyilván a hitvilággal szorosán összefüggő) hagyományról lehet szó.

Még a házban sem veszik le a süvegüket (kalapjukat), csak ha ösznek, mög ha imádkoznak. Amúgy az Istennek sè!

Annak igen.

Amúgy mögsüvegölnek mindönkit! Ahogy illik. Mögadni a tisztösségöt. Úton, útfélön. Bármikor, bárkinek.

Amúgy az Istennek sem!

Adoma, vicc

Csak mutatóba, néhány.

- Csauseszku magyarul tanul!

- Hogy-hogy?

- A némötök kimöhetnek, a románok kiszöknek, a magyarok maradnak, mer visszaadik őket!

(...Mennek oda magyarok is, például a nagyiratosiak! – toldja meg az adomát a hallgató-ságból valaki 1980-ban.)

Ceausescut látogatásra viszik. Óvodát ígértek neki, de valamiért fegyintézetbe vitték. A rabokat beöltöztetik gyerekeknek.

- Hány éves vagy? – kérdi Csucusu.

- Öt.

- Többnek néztelek – csudákszik Csucusu.

- Mit akarsz két zsák kukoricáért?! (1980-as évek eleje.)

Háromezer tehene van a téesznek, napi két liter az átlag tej. Kihajtják a legelőre a szarvasmarhákat, köztük van egy kecske is. Kihajtanak egy bikát is, hogy elröndözze, ami röndözni valója van. Kérdi a kecskét:

- Mit keresel itt a tehenek közt?

A kecske azt válaszolja:

- Az elnök azt mondta, ugyanannyi tejet adok, mint a tehenek, hát ugyanannyi porció jár nekem is, mint nekik!

Mire a bika kifakad:

- Tudod mit, basszon mög tégöd a téesz-elnök, én nem fogyok lè azér, hogy neköd ugyanannyi porció jár!

(...Ezt arra mondják, hogy milyen rosszul gazdálkodnak a románok – jegyzi meg az előadó, KG 1980-ban.)

Összeáll a magyar, a némöt mög a román, hogy melyik fingik nagyobbat!

Nekiáll a némöt: a képek léesnek a falról.

Fingik a magyar, mögreped a fal.

Akkor jön a román: Krisztus leesik a keresztről, kihúzza a szöget a falból, befogja az orrát és indul

kifelé: - Büdös oláj! (1985; olvasható valamelyik írásunkban, némileg finomítva.)

Az alábbi adoma bekerült a Magyar Krisztusba. 1982-ben adta elő K. G. testvérem.

Három ember vár az orvosra. Bemén az első. Az orvos kérdi, mi a baja, erre az öreg mutatja, hogy itt is fáj, ott is fáj, mindene fáj!

- Miből él? – kérdi az orvos.

- Nyugdíjas ezredes vagyok.

- Mennyit kap?

- 3000 lejt.

- Akkor a betegségére a legjobb orvosság: hús, hús, hús!

Bemén a következő. Az is sorolja, mi minden baja van. Az orvos látja, hogy az is öreg már, nyugdíjas.

- Amíg dolgozott, mivel foglalkozott?

- Művezető munkás voltam.

- Mennyi a nyugdíja?

- 280 lej.

- Legume, legume! Zöccség, zöccség!

Bemén a harmadik. Az is előadja, hol fáj.

- Aztán azelőtt miből élt?

- Paraszt voltam.

- Nyugdíja?

- 80 lej.

- Levegő, levegő, levegő!

Mi más.

Magyarság

A székely szarta a magyart! – hallotta 1938-ban egy székelytől öreg K. M. (emlegeti 1982-ben).

A székely, az igen.

Később székely rendőr veri az iratosi fiúkat. Jobban nyúz bennünket, mint egy átlag román rendőr nyúzza a magyarokat Arad megyében. Nem és nem, ez ezzel akart bizonyítani? Elhelyezték, ott aztán megbérmálták.

Nem egy iratosi jobban ismeri a székelyeket, mint az anyaországiakat. Együtt szolgált velük a seregben, a dolog is összehozza egyikünket-másikat a székelyföldiekkel, A Kárpátok Génusza idejének végén meg a falu határán is át-átosonnak a Nyugatra menekülő székelyek.

Székely.

Magyar.

A java magyar!

Beke Györgynek elég rossz volt a véleménye az Alsó-Marosvidék és a Bánság magyar szellemisé-

géről. Nem a parasztról – az nyilván olyan, amilyen, se nem rosszabb, se nem jobb az átlag erdélyinél -, az értelmiségéről. Hogy a 'bánsági' – mert le Bánságozták az aradi-csanádi magyart amiatt, mert valameddig e megye is a Tömösvár székhelyű Bánság tartományhoz tartozott -, hogy a temesközi-aradi értelmiség behódolt a román szellemiségnek, megalkuvó lett!

Tőkés László ugyan mást bizonyít, de az e vidéki magyar értelmiségre a félelem a jellemző. Valóban, a kényszerű alkalmazkodás a többséghez, az óvakodás a magyar érdekért való nyílt kiállástól.

Akinek kést tartanak a torkán, mi mást tehet?

Szedi a sátorfáját és odébbáll. Vagy marad.

Mint tette az a három szökevény Kurtucz.

De aki marad, 'Romániában' marad.

*Léfeküdtem a Kaszálón – az Oláh kaszálón -,
áttöttem a lábam, csúnyán rám szólt a magyar: -
Vögye vissza, maga román! Nem mertem monda-
ni, hogy milyen jól érzi a lábam Magyarországon!...
Még ezt sem engedték mög – rí öcséd 1970-ben.*

*Mondta az olá sógor, úk kétezör éve vannak itt,
mi csak telepösök vagyunk! Akkor hogy van az,
hogy Ezöréves határ?! Nem is hallottak ezök errül,
azt sē tudják, hogy a Kárpátokban vót a magyar ha-
tár. Mögmagyaráztam neki, tik vagytok a betolako-
dók! Azt sē tudjátok, ki csinált benneteket, nem hogy
kétezör év! A némöt anyádat mögbaszta egy ma-
gyar legény, oszt most vered a melled, kétezör év!
Káromkodott, szidta az anyámat, a többi jót nevetött
– folytatja magyarságtudományi értekezését másik
édös öcsém 1980-ban.*

*Jó, hogy gyüttek a muszkák; azóta nem gyű-
lölködik a két nép – állítja a magyar-román barát-
ság mai (1970-ben mai) állásáról az egyik kekecsi
szomszéd. Ha száz évig lősz itt demokrácia, akkor
is gyűlölni fogik a magyart! – adja meg sógor.*

A második világháború előtt (Beszélj románul! – adta hírül a falragasz) nem szabad magyarul megszólalni a hivatalban, azért is magyarul tárgyalnak! 1983-ban szabad (lenne, állítólag), mégis mindenki olájul!

*Jobb lönne, ha nem engednének át bennünket!
Aki egyször átmögy, látja, mi az Odaát; mögszakad
a szíve. (Magyarban, 1980-ban.)*

A kekecsi műkö kerítésen mázolás a falu felől 1980-ban: FTC, UTA, HONDA.

„...Három évig magyar katona! – (Három éves magyar katona!)” – éneklük a kisiratosi legényök,

embörök az 1970/80-as években rendületlenül. Lagziban, mulatságban, kocsmában, akárhol. Három évig... - be jó is lönne! Lött vóna. (1944 szeptemberében is csak egy jó - ? - hét.) (2010-ben a majlátiak a kisiratosi falunapi mulatságon „román katoná”-ról danolnak.)

Apám regéli, hogy Mama (az ő édesanyja, a mi Sarusi öreganyánk) 1925-ben énekelte:

Kossuth Lajos azt üzente,

Elfogyott a regimentje!...

Emlegeti 1982-ben Öreg Kurtucz Mihály, hogy s mint, milyen szellemben növekedtek a Kurtucz gyerekek a trianoni rablóknak köszönhetően a királyi Oláhországhoz csapott Csanád vármegyében.

Ím ilyen.

Ha elfogyott, kettő-három,

Lősz helyibe harminchárom.

Együtt(élés)

Az idegen: japán. Aki nagyon messziről gyütt. Sárga, fekete, szerecsen. Mint példának okáért az 1919-22 közt erre kalandozó 'francia' katonák, meg a határt húzó antanti útonállók.

Igen változatos az iratosi népnév-kínálat!

Bocskoros – román. *Hun a bocskor?! Hol a bocskor!*

Bocskoros olá - román.

Japán – minden idegen, furcsa.

Mitika – regáti román. Az ókirálysági (havasalföldi) románok csúfneve a románban, de újabban hallani a magyarok beszédében is, ahogy idézik a szomszédok véleményét egymásról (azaz magukról). Jelentése állítólag paprikajancsi, keljőjancsi, 'kicsi'. Talán a Dumitru (Demeter) becézéséből: Mitru, Mitika.

Mokány – román, havasi oláh.

Móc – szintúgy.

Muszka – az orosz beceneve.

Olá, oláj, román - a román.

Ruszki – orosz.

Rücskös – orosz.

Sváb - a némöt.

Szerb – 'jugoszláv', jugoszláviai.

Székely – a magyar legjava Erdély délkeleti negyedében.

Szöröstalpúak – románok.

Tokos - a némöt.

Tót – szlovák.

A kisiratosi Vőfénykönyv sült hús beköszöntője ezzel zárul: „...Krumplit és vizet nyeljen a tót és a szamár”.

Nekünk ahhoz előbb meg kell bolondulnunk! Már ami a lagzit illeti.

(A bécsabai tótokat ismerve kijelenthetjük: nincsen másképp ezzel a tót koma sem! Hogy a mönyecskéről szót se ejtsünk... De hát minderről hogy vóna tudomása az itteni magyar embörnek! Különösen három-négy pohár pálinka után, kupa bor előtt.) (Hogy hasonló hangulatban a bécsabai tótok meg azt mondják: a magyar ajtó szó onnan jönne, hogy amikor Árpád apánk vitéze a honfoglalás javán lekapta a ház ajtaját és tovaszánguldott véle, a kifosztott tót atyafi az iránt érdeklődött vóna: Aje to?! Azt is?...)

(Tót? Talán inkább dák – szól közbe liter monopol után a kurticsi szomszéd.)

Olá mönyecske kerül a szomszédba. Hamar előjön:

- *Főjelöntött!* - mondotta volt öcsénk 1998-ban. Valaki. De ha valaki, csakis ő löhetött.

Ki más löt vóna.

Másik olá 'lány' a szomszédban – mönyecske!

- Úgy beszél magyarul, mint én! Hidd el!...

Tudd mög! (1980-ban.)

Van több román a faluban, mind tud magyarul. De tiszta román ide nem gyün! Fé!l, hogy kicsúfolik, mer nem érti a magyart.

Mert tiszta románnak az számít, aki nem tud egy szót sem a falu nyelvén. Magyarul. Akivel szót lehet érteni a mi nyelvünkön, az már nem igazi román...

Már-már közülünk való.

(1980-ban) Azt mondják, három olá van a faluban: Gergő, Puja (a rendőr), meg Tika. De tiszta román nincs, mert tiszta román az, aki nem ért magyarul! Ilyen pedig honnan lenne.

Az öreglegény olá fátát hozna (1980-ban).

- Kitagadlak, az anyád istenit! – támad rá az anyja.

Máskor: rendőrnek állna.

- Nézze, anyám, nem dolgozik ez sémmit, mégis mindöne mögvan!

- Ha ezt tőszöd velem, möghalok.

A végén csak román lesz a menyé. A portán azután egy darabig (pár évig) szinte csak román szót hallani: mindönki a mönyecske kedvibe akar járni! Mígnem a mönyecske egész jól mögtanulja a falu nyelvit, s már úgy felesel vissza anyósának, mintha születött kisiratosi asszony vóna.

Az aradi kórházban mögkapi az embör: - Aki román kinyeret öszik, tanuljon mög románul! – szólnak rád évtizedek óta.

Katona vótam, azt mondtam Marikának, Máriusz lögyön! - Tibor lött. Elfelejtöttem, úgy töttem, mintha elfelejtöttem vóna – szól vissza az asszonya. - Úgy tötél? - Igön, még mit nem. Magyar ellenállás? A megalkuvó férfié helyett asszonyáé. Szelíden, szolidan, csöndben.

Az egyik gazda 1919-ben azt mondta: *Inkább löszök román nömös, mint magyar paraszt!*

Mögkapi.

Mögkaptuk.

Ebben a században a gazdák és a szegények is elárulták a falut. A gazdák akkor, amikor átkérték Romániába Kisiratos: az első háború után itt húzták mög a határt, Kisiratos átesött vóna Magyarországá, de a gazdák földje akkor a Kürtöshöz tartozó Kútason Romániába kerül. Ére kérvényezték, kerüljünk Romániába, úgysé tart az sokáig... A szegényök mög akkor árulták el a falut, amikor 1945 után nekiestek a gazdáknak, évötték mindönüket, behajtottak benünket a kolhozba. Sokan fölakasztik inkább magukat.

Inkább...

Nemes, paraszt.

Gazda, zsillér.

Java, szemete.

Csak hát: a magánérdek! Mi – állítólag – mozgati az emböriségöt.

1940-ben hallotta apám, s amikor hazament (kis falujába), sok hasonlóval szórakoztatta a fülét hegyező nagycsaládot. Példának okért e román nótával, amely az erdélyi szomszéd nyelvét csúfolja.

Báté vüntul hotolmás,

Hatalmasan fúj a szél,

Mérg ficsóri lá sorozás.

Mennek a legények a sorozásra.

Fétélé szö busulész,

A lányok búsulnak,

Ficsóri sző rukulészék.

A legények meg berukkolnak.

Effélékkel szórakoztatta odahaza a népes hallgató-ságot. Mög a tengör viccel, adomával, tréfás történettel. Az embörök egymás hasát fogták, úgy nevettek!

1980. június éjszaka a Piac téren az éjjeliőr mit nem vett észre: *Az öste szölt a rendör, figyeljem a repölöt, mögén készöl egy. Az ő dögök, tölem nyugodtan kiröpölhet, hogy vönném észre? Bakter, figyelj az üzleteket, duhajokat. Hiába szölnak rám a vonaton, bárhol, hogy beszéljek románul!... Ez nem igaz, nem az üvék, hiába verik a mejjúket! Ezek nem is tudnak a Szent István-i határrul! Nem hiába gyütt haza a korona. Tudja, hogy bánt ez minket? Ennek nem lönné szabad Oláhországnak lönni.*

Magyarország kifizeti Románia tartozását s mögkapja Erdélyt! - Honnan vöszö kend? - A Szabad Európa mondta be, hogy az egyik vezető – a magyar miniszterelnök? – így nyilatkozott - mesélik Kisiratoson 1982-ben (regélik ugyanekkor Gyimesben, az országúton) a magyarok... Jugoszlávia ugyan- így a Bánátot!

Mögkapi.

A török után újranépesedő Iratosi pusztára előbb rácok jönnek (ökreikkel), majd a háromfelé szakadó pusztán három magyar falu születik. A szomszéd- ban, a Kurtaegyházából lett Kurticsot mögköröszölő Kürtösön a románok szaporodnak el, s e faluból ki- adós falu, szinte kismezőváros kerekedik.

A kurtaiak (újkurta oláhok) gazdálkodása – szinte – semmiben sem tér el a környező magyar falvakétól. Ugyanolyan a porta, ugyanolyan alföldi magyar pa- rasztházban élnek, ugyanazt a jószágot tartják, ugyan- azt természetik a kitünő földeken, s társadalmuk is ha- sonlatos a mienkéhez. A más nyelv, a más műveltség, a más vallás miatt üt el csak egymástól újkurta oláh és háromiratosi magyar. (Ugyanezt említi az egész Alföld vonatkozásában Katona I. 'útikalauz'-ában, 197.)

Hatás, persze, hogyne érzödne mindkét közös- ségen! De tán nem véletlen érzi azt az ember: a kisiratosi magyar és a kürtösi román közelebb áll egymáshoz, mint a kurticsi és a bukaresti oláh, vagy az iratosi és pestbudai magyar.

Több tekintetben; ámbár.

Nemcsak a környező falvak románságával keve- redik (újabban) a nép, a táj magyar falvainak lakó-

ival is. Összeházasodtak Nagyiratos, Nagyvarjas, Kisvarjas, Szederhát, Szentpál, Pécska magyarjai- val. S a beházasodottak hozzák magukkal (táj)nyel- vüket, szokásaikat. Hogy legyen mit beolvasztani? Eddig sikerült.

1980 nyarán *Válogatik az asszonyok a paradi- csomot, úgy mindön 10. láda mögy külföldre. Most nem viszi úgy a némöt, mint régebben! Azt mond- ják az embörök: Mér nem a möcoknak, mög a székelyöknek adják? Szegényök sosé látnak para- dicsomot... Arad mögye eltartaná a havasiakat is!*

Hogy lenne ellenség... Az, akivel egy házban él.

...mint a trianoni határ

Össze-vissza van, mint a trianoni határ! - mond- ják a mieink, nem ok nélkül. Mint az ökörhugyozás, girbe-gurba, görbe, tekeredik jobbra, balra, le, föl, keresztbe-kasul! Át települések határán, birtoktól- birtokostól, néptől-akarattól független. 'A népek ön- rendelkezési joga'; jó vicc vót! Más alig.

Apám regéli. Amikor a románok megtámadták a kommünt (Magyarországot), a Dorobánc nevű ez- red szállta meg Kisiratost. Innen a falu román neve. Dorobánc nevű falu Dobrudzsában, a tengerpart kö- zelében is van, de az román és kisebb!

A világháború után Kisiratos Magyarországhoz tartozott volna, de a földek nagy része Romániába esett. Kutason volt sok gazdának földje, Kutas pe- dig a Trianonban Romániába csatolt és Arad megyei Kürtöshöz tartozik. A kisiratosiak kérték, hogy Ro- mánia adja vissza a földeket! Erre a falut csatolták Romániához.

Az emberek többsége valóban úgy tudja, hogy a kütasi földek miatt a gazdák kérték a falu Románi- ához csatolását. Búza József, aki eladta Kisiratost, azt mondta:

- Inkább löszök román nemes, mint magyar pa- raszt!

...Emlegetik ezt a Búzá a III. évezred elején is.

Unokaöcsém ugyanezt eképpen adja elő. Japá- nok, franciák mérték (1920-22-ben?) a határt. A gaz- dáknak sok földje Arad megyébe, Kürtös alatt vót, a határt pedig a Nagyfalva alatt akarták meghúzni, a régi megyehatárnál. A gazdáknak kellett a föld, így a falut Romániába mérték, pedig Magyarorszá- gé maradt vóna.

A gazdák úgy vótak vele: *Úgysē tart ez sokáig!*
Hát tart még valamedig.

Öreg Kurtucz Misa úgy tudja (a régi öregöktől), hogy 1922-be húzták meg a határt.

Falucsúfoló

Mindamellet (azért) mindönki mögkapi a magáét. Ami jár!

A *dombegyháziak* (lévésiek) és *kevermesiek* (azaz a búcsúban a két szomszédfaluból való legények) a kisiratosiak szerint duhaj fiúk, ezért mondhatjuk:

*Dombegyháza, Kevermes,
Légy irgalmas, kegyelmezz!*
vagy

*Dombegyháza, Kevermes,
Légy irgalmas, kegyelmes!*

Dombiratoson így tudják e mondókát (Tóth 289): „Dombiratos, Kevermes, / légy irgalmas, kegyelmes”.

A *nagyiratosiak* azt mondják: - *Megyek a ker-
ten keresztül.* - *Mi azt mondjuk: Mögyök a kertön
körösztü.*

Gyepesiek – a nagyiratosiak. Mivel a nagyiratosiak a gyöpöt gyepnek mondják, így heccelik őket: *Maguk gyepesiek, mink dorobánciak, menjenek a fenébe! – mer nagyon e-vel beszélnek. Kisiratoson gyöpösiek mönnek...* - hallom 1981-ben. Ugyancsak a foraiiratosiakat bántják, amikor így csúfolódnak a mieink: *Megyek a gyepen keresztül, eszek meggyet kenyérrel! Mer hogy Kisiratoson így mondik: Mögyök a gyöpön körösztü, öszök möggyet könyérrel! A nagyiratosiak nagyon nem szeretik, nagyon haragszanak érte.*

Könyérrel, kinyérrē.

Hány ucca van Kisvarnyason? - Ha ezt kérdeződ a kisvarnyasiaktól, hűjére vernek, mer csak egy uccájuk van! Ugyanennek a változata: *Ēggy uccája van, ojan kicsi. Ha valaki megkérdi, mejik uccába lakik a bíró, félholtra verik, mer csak egy uccája van!* – regéli édősapád.

Beszéljünk tótul!

„...az alföldiek a palócos beszédű felföldi magyarokat gyakran tótoknak nevezték” – írja Katona Imre (144). Nálunk nemcsak őket: a palócos, e-ző, ē-ző környékbeli magyarokat, így pl. a nagyiratosiakat!

- *Beszéljünk tótul!* – mondotta volt Pista bátya, folytathatjuk az előbbi fejezetecskét.

Beszéljünk tótul: Ēgye mēg, tata! – szól a kisgyermek az öregapjához, hogy csúfolja a gyepesieknek mondott nagyiratosiakat. Mert hogy nálunk, *Ēgye mōg...* *Gyepesi* – teszi hozzá csúfondárosan.

Tótul, azaz e-vel, az ő-zést nem ismerve. Közben a nagyiratosi, pontosítanak értelmiségi kisiratosiak, nem e-vel, hanem ē-vel beszél... Anynyira idegen tölünk az ē, hogy e-nek vesszük? Pedig alkalmanként előfordul náluk is az ē... Végül helyősbit a többi szalbekiratosi is: Forrayiratoson nem e-vel, hanem ē-vel mondik...

Gyepesi... Mer a kisiratosi: gyöpösi. Maguk gyepesiek, mink dorobánciak, mönnyenek a fenébe!

Népi vallásosság

Például a kisiratosiak *Mária-tisztelete*.

1856 eseményeit összegezve írja a lelkész, Nagy János a plébániatörténetben: a falu egy emberként állt Mária-szoborállítási elképzelése mellé. „1856-dik évben, midőn a szószékről a Lelki Pásztor egy Maria szobrának elkészítésére szollitá fel Hiveit, maga 10 pengő fttal kezdve meg az aláírási ivet: Ezen Napnak délutáni 4 órája vala kítüzve az aláírásra, melyre 562 vv f. igényeltetett. – Ez volt Lelkipásztorkodásom legörvendetessebb pillanattya. A délutáni ájtatosság után, tömve volt a Plebánia lak, egy óra műve volt, a Maria Snt Szobrára a leg gazdagabtól az utolsó koldusig sietett ajánlatát meg tenni, meg volt egy óra alatt az ajánlatt, hogy ha még egyszer anyiba kerülne is készek örömmel áldozni. – Azonnal meg rendeltem Gráztból az illető művet, melly hoszu 3 holnapok után késznek lenni jelentetett, és Szegedre a Vaspályán leküldetett. Ezt tudomásul tevém azonnal a már nyugtalanul várakozó buzgó népnek, melly is a snt művet kotsiján haza hozhatni. Elment tehát egy négyfogatú kotsi egy esküdt emberrel és a Templom Atyával által venni, és haza hozni ama kedves vendéget, akit példátlan buzgosággal vártak és fogadtak. – Lovasok mentek száguldozni és tudni vallyon jön é már a Szegedi Kotsi, a nép egy tömegbe a falú végén várta azt; Hejjába mondotta a Lelki Pásztor, Hogy a Tisztelet eme (Mária) Szobrot csak a Felszentelés után illetendi, - mind hejjába – Hozzák a Máriánkat – vágat a lovas – ez egy pillanat műve volt, a harangok zugtak, a nép a falú végén

kifogja a lovakat, és maguk százan és mind akik hozzá férhettek huzzták, és tolták a kocsit a kedves teherrel. – Az Egyház ajtajába a Lelkész a 80 éves öreg Földes aszonyal és a legöregebbekkel várta a megérkezést, az egész tömegnek egy hangú üdvözlöte: Isten hozott szegény Helységünkbe és szegény Templomunkba Mária, Istennek Snt Anya, késéré bé a Templomba a tisztos művet, melly is a fent irt év September 14-én a legbuzgobb ájtatosság és az egész környékbéli nép jelenlétében az Hellybeli Plebánus Nagy János által Püspöki engedély mellett felszenteltetett. – Adgyon Isten minden jámbor közönségnek sok illy napot. A lelkész pedig ön magátul 'távol minden álarczoskodás' mélyly alázatba vallyá és iktattya ide, hogy ez nap szellemileg a jobb világba vándorolt." (HD)

Az iratosiak nagy Mária-tiszteletét bizonyítja az itteniek rendíthetetlen, máig tartó Radna-járása is. Sarusi mamánk is többször megjárta Radnát, hogy orvosságot leljen bénaságára, tenger bajára.

Máriaradnán külön fogadalmi keresztje van a kisiratosi keresztény katolikus népnek.

Míg korábban a pünkösdi, meg a Kisasszony napi búcsúra jártak az iratosiak Radnára Máriájukhoz, utóbb – Almási Béla körorvos kezdeményezésére – október 8-án, Magyarok Nagyasszonya napján indul a faluból társasgépkocsi Máriaradnára.

Kurtucz tata reggel lavórban mosakszik a kútnál, közben i m á d k o z i k. „Üdvöz légy, Mária... Az Úr van teveled...”. A gyermekei ott rosszalkodnak, lábánál lábatlankodnak; imádságát félbehagyva rájuk förmed: - Az anyátok jó istenit, hagyjátok abba, mert szétverem a fejeteket! – Hogy visszafordulva, a víz fölé hajolva folytassa a mosdást és az imádságot: „...Magaddal vagy teljes...”. Ám a következő pillanatban, hogy csak nem hagyják békén a gyerekek, újra kitörjön: - Az isten bassza mög!... - emlékeznek rá 1983-ban a gyerekei. Mert hogy tata öregkorára vallásos lött.

Fiatallá férfiként éccaka bedobta a plébánia ablakát, mert a pap kipurkálta, amiért nem jár vasárnapi szentmisére, s e duhajkodása miatt bezárták rövid időre – nyilván hogy ráijesszenek, a rend tisztelésére okítsák - a batonyai tömlöcbe.

Mácsán görögkeletiként keresztelték meg, idehaza az asszony (és az egész falusi közösség) római katolikus vallásához kellett igazodnia.

Tette, amennyire bírta.

Egyébként: vallásos a gazdaréteg, kevésbé templomba járó a helybéli zsillér-társadalom. (Úgy épp fele-fele a falunak.) Vasárnap templomba indul a Tódás, a Kis ucca, a Templom ucca és a Nagyalu. Az Újtelep, a Gróza-tér, a Kekecs és a Zsillér kevésbé, illetve asszonya inkább.

Akár manapság.

A gazdák maguk adtak példát: elől jártak a vallásosságban.

Érdekes: az egyéb hagyományok megőrzésében nem! A tájnyelvet és a régi iratosi szokásokat a szegényebbek tartották meg.

Az adventi k i s b ö j t, meg a húsvét előtti n a g y b ö j t mellett érdemes szóba hozni a p é n t e k i t. Azsillérétekről szóló (Betevő falat című) fejezetben említhetjük: péntek hajnalban sütötte öreganyám az egész hétre való kenyeret, „mert a péntek a böjti nap”... Nem nehéz kitalálni, hogy passzolt ez a (nem föltétlen szentfazék) szegény asszony gondolkodásához: *bűtnek bűt, péntökön bűtülni* illik, ám akkor legalább friss lögyön, még meleg, igencsak kívánatos, a legízletesebb a kemöncéből épp hogy kivött kinyér! Ami akkor is finom, akkor is ízlik, ha csak sóval, paprikával hinted mög, ha csak vaj, olaj jut rá, vajba, olajba mártogatod, magában öszöd!

Lekvárt rá! Nyáron föl az epörfára, szödni-vönni hozzá epröt... Almával, bármivel magában is. Hogy zsír, hús, hurka, kolbász, szalonna, töpörtyű, sonka, oldalas és más hasonló disznóságok nélkül is ellögyön embör, asszony, gyereök, jány. Öregje, fiatalja.

D í c s é r t e s s é k – szögedi föld. „...a szögedi föld, a szegedi ember világa addig terjed, ameddig idegeneknek is ezzel a formával (Dicsértessék a Jézus!) köszöntek oda” (BálintSzögedi III/413).

Még a hatvanas években is *Dicsértessék!*-kel, *Dicsértessék a Jézus Krisztus!*-sal köszöntek rád az utcán a falubeliek, amikor hazajöttél. Nénéid is. Hogy aztán egyre kopjon – a régi Iratos tartása.

Csodálad, Dorobáncon?

A k i n y é r r e (könyérre) k ö r ö s z töt vetünk, mielőtt möszegnénk – vetettünk, míg le nem szoktattak bennünket érül is. A templom előtt úgyszintén körösztetés, úti körösztt előtt nemkülönben. Az olá szomszéd nemcsak a görögkeleti előtt hányja magára a keresztet, valamennyi istenháza előtt, a magyarokénál, németekénél is.

Isten, Isten! Jobb óvatosnak lönni.

Kereszt, kenyér... Egyik szentebb, mint a másik.

Az igazán komoly embőr, mög asszony megcsókoli a szegetlen kinyeret! Ha földre hull, fölkapod, be vele! Legföljebb letisztogatod. Szent... (Szentelmény már attól, hogy te mögköröszölted.) *Égy morzsát sē a szentöltbű!* A keresztet úgyszintén csókoli a magunkfajta.

Magadfajta?

Köröszvény katolikus embőr hogynē...

Annus néném emlégeti 2010-ben az 1930-as éveket: *Tata lévőtte (lētōtte) a kalapot, köröszvőt vetōtt a könyér ajjára, mögszegte és mondta: Édős Jézus, köszönöm!*

Ű még köszönte! (Tán ezer jutott nekik, szülőnek, 7 gyeröknek, - Sarusi - szülének.)

Nyilván a népi vallásossággal függ össze, hogy a falu népe máig úgy tartja, a gonosz ember sírjából förtelmes búz árad! Neveket is mondanak, pl. egy régi kommunistáról szólva emlegetik, hogy a sírjánál, ha elmész mellette, borzalmas szagot (már-már illatot) érzel. Arról nem beszélve, hogy az illetőnek – akár a többi rosszéletűnek – kimondhatatlan kínok között kellett kiszenvednie! Úgy látszik, enélkül el sem tudják képzelni az effélék végét. Ezek együtt a mieink szemében az *i s t e n i i g a z s á g s o l g á l t a t á s* jelei. Hogy ez milyen régi hiedelmekkel függ össze, bizonyosság rá, amit a középkorban jegyeztek föl: Fehérvárt István király megbontott sírjából 1083-ban, szenté avatásakor „nagy mondhatatlan szép illat” csapta meg az ott lévők orrát (Várkonyi 118). Azaz a jónak jó, a rossznak rossz szaga van holttemként is...

A két példa közt egy évezred feszül.

Hiedelmek

Van belőlük épp elég! Hogy csak néhányat említsünk, azokat, amelyeket hallottunk. (A legtöbbet apánktól s öreganyánktól.)

Előbb nézzük a bűbájosságokat s bűbájos személyöket.

boszorkány - Az elátkozott vörös arcú ember c. helyi mondában az öreg boszorkány elátkozza azt az embert, akire megharagszik. „Az átok úgy szólt, hogy az embernek olyan pirosan égjen a teste, mint a sült hús.” A nagyiratosi bálba igyekvő legényeket halálra ijesztgette a vörös ember, mígnem egy bátor

ifjú egymaga vágott neki az útnak, s bottal támadt az elátkozottra. Mire föl az visszanyerte eredeti mivoltát, megszabadult a varázslattól (KovácsMonda 31). A mérgezett lepény c. mondában (KovácsMonda 32) a vénséges vén öregasszony, boszorkányként, az iratosi legelőn kiszívta az egyik tehén tejét. Odahaza lepényt sütött, és ráokádta a tejet. Elküldette unokájával a menyének. Amikor az asszony a szájához akarta emelni a szép pirosra sült lepényt, kislánya kikapta a kezéből és a kutyának dobta. A kutya fölfalta, és fertály óra múlva megdöglött. L. még Luca nap, lucaszéke, uborkáné.

bűbájos – „Bűbájosokru is mesélt Kis Sarusi öreganyád...” A lucaszéke köré gyűlt szenteste a templomban a falu összes boszorkánya, bűbájosa.

gurászta - A megellett tehén első tejét, a gurásztát az öregasszonyok megfőzték, odahívták a környék gyerekeit is, és megetették velük. Olyan volt, mint a túró. Akkor a nyakunk közé borították a vödör vizet, hogy a tehénnek sok teje legyen – tudod meg jó atyádtól Bcsabán.

halál - Őmőgy a levélhullássā – mondi Rozi ángyi a nagybeteg, tüdőbajos uráról, K. Pista bátyáról 1979-ben. Tavasszal, hogy akkor még él az embere: Őviszi ...És eccő csak el is mönt.

hazajáró lélok – Leginkább a temetőben találkozhatsz vele. Községünkben is hallani azt az állítólagos történetet, hogy éjszaka valaki a sírkertben véletlenül leszúrta a kabátját a földhöz, nem tudott mozdulni, azt hitte, a halott megfogta, és ijedtében szörnyethalt. Van, aki az illető nevét is tudja.

jós - Ősz öreg embőr jósol a kürtösi határban a vasúttöltésnél dolgozó apának ebédet vivő gyermekeknek: három lyukat mutat, az egyikben zab, a másikban búza, a harmadikban vér van. „A három lyuk három évet jelent” – mondta az öreg. „Az első évben zabból lesz a jó termés, a második évben búzából lesz olyan termés, mint amelyet még nem is láttatok, de a harmadik évben annyi vér fog folyni, hogy nagyon...” 1846-ot írtak akkor, regéli az iratosi mesélő Kovács mondagyűjtésében (32). Dédapám, Sarusi Kis János (aki 1848-ban születött) nem sokkal később, fél évszázad múlva épp onnan, a Kürtös és Kisiratos közt fekvő, Kurta-Kurtics alatt lévő Almásyiratosról (ne is mondjuk, a vasúttöltés mellől) menekül át a kilakoltatásból a családjával Kisiratosra, hogy attól fogva időjóslásból igyekezzék megkeresni családjának a betévő falatot.

kísértet - Fény kísérti a kincskeresőket a dombnál (KovácsMonda 36). Kiszonyféle tesz csúfságot egy bácsival, aki a domb mellett didergő kiszonyt hívja, jöjjön föl a kocsijára, mire az csúnyán szól vissza. A gazda ustorral vágna rá, de „Mikor fel-emelte az ostorát, valami erő visszadobta őt a kocsi derekába”. A falu szélén lakók úgy látták, hogy gazduram tüzes bikával verekedett (KovácsMonda 38).

lámpa – Lámpa kísért a domb körül, mutatja a kincs helyét (KovácsMonda 35, 37, 38, 39).

lámpás, lámpásos, töklámpásos – A Halomnál, éccaka, tökmécsossel ijesztgetnek. Lámpás (lámpásos) embör jár a halomnál; éccaka nem mernek āra mönni. A „lámpásos ember” előtt nincs akadály, fölmege a padlásra, behatol a zárt ajtón, s nem más, mint lidércfény, l. ott.

lepedős – Lepedőbe burkolózott legényök ijesztgetik a temetőbe járókat, akik hazajáró léloknek gondolik őket, pedig csak szeleburdi (fékezhetetlen) fiatalok 'szórakoznak' velük.

lidérc – Öreganyánk meséiben a Szőlős-halomnál tűnt elő; fény a Halomnál. Az arra járókat ijesztgeti. A „lámpásos ember”: lidércfény.

lucaszéke – A Jelős napok c. fejezetben írunk előállításának körülményeiről, a Luca napnál.

mankós – A gólyalábas embörre mondik, nem csak a rossz lába miatt mankóval bicegőre. L. még a ragadványneveknél.

orvos - Sarusi Kis János (a falurajz írójának dédöregapja) időjós, orvosló embör vót. L. még jós, táltos.

öregasszony, öregembör – Mondánkban a két halomhoz kincshasásra csábítja az embereket. Az öregember sántának tette magát, az öregasszony meg kérte, hogy vegyék föl őket a kocsira; az ugrik egyet az asszony mögül, oszt bemegy a dombba (KovácsMonda 37).

szentölt víz – A vízkeresztkor (vízszeneléssel) megáldott szentelt víz minden betegségre fogatos! Kenik, isszák, meghintik egymást, magukat vele... L. Jelős napok fejezetben a vízkeresztnél, és a Tájszótárban.

tátos - Annus nénénk regéli: „Mamád öccse foggal született, hat ujjal, tátos vót. Az első vihar elvitte”. Más (szülőatyád) ugyanezt így adja elő: „Táltos fia született: két sor foga volt! Azon az éjszaka akkora vihar volt, hogy majdnem elvitt mindent! 1915, 1916 táján. Két órát élt”. Kis Sarusi János (dédöregapám, született 1848-ban, meghalt 1928-

ban) és Kakuja Rozália fia volt ez a táltos gyerök! Atila temetését a kisiratosi mondában a táltosok irányítják (KovácsMonda 14). A mesékben más táltosról is tudnak a mieink: „vidd magaddal ezt a kalapot, ezt a lovat, meg ezt a táltos kutyát” (Kovács 19).

táltoskutya – Burkus kutya táltos kutya Kovács meséjében (17-18).

tüzes golyó - Röpül a domb felé, majd fekete hirtővő változik, amelyben egy nagysága, meg egy úri ember ül – majd eltűnnek a dombnál. Más szemtanú arról az esetről számol be, amikor a golyó öregasszonnyá változott, s térden állva megkerülte a dombot. Amikor az emberek leszálltak a kocsiról, közelebb mentek, hogy beszélnek vele, a domb megnyílt, oszt az asszony eltűnt (KovácsMonda 38).

uborkáné – Boszorka ez is (Kovács 160), akár a zöld uborkáné (159). L. boszorkány.

viharlámpa - Jön ki éjszaka a dombból; két lámpa birkózik egymással, majd visszamennek a halomba (KovácsMonda 38). Töklámpa? – l. ott.

zsoltármadár – zsoltárt éneklő madár, mesében fordul elő (Kovács 88).

Jég ellen

„A harangszó is szent, elűzi a gonoszt, ezért lehet vihart, jégesőt is elhajtani a harang szavával” – írja Szabó László a Jászság című kötetben (224). Nálunk is valami hasonlót jelenthet.

„Amint mondogatták: *vihar elé harangoztak*. A harangozó 1723-ban szövegezett hatóságai esküjében ünnepélyesen kötelezte magát, hogy 'háborgó fölők alkalmatosságával' mindig harangoz" (BálintSzögedi III/329). Hogy lassan háromszáz év múltán ugyanúgy *vihar elé harangozzanak* Kisiratoson a szögedi származék harangozók... Harangozzon helyettük az önműködő harangozó szerkezet.

„A harangot ágyúból öntötték, régi rézágyúból! Hallai öntette Tömösváron a két háború közt. A rézágyúból öntött haranggal nyáron jégfölk ellen harangoznak. Azt mondják:

- Harangoznak fölő élébe!

Ha meg nem harangoznak:

- Na, nem harangoznak fölő élébe? Nem látja a harangozó, hogy gyün a fölő?

A községi ágyúval ünnepen löttek, mög ha jégfölk gyütt, hogy elzavarják! És van benne valami...

Az igazság, sokszor elhajtották a fölhető Kürtös felé és ott volt jégverés. A hang elverte a fölhető, rájuk hajtotta a vihart. A régi öregök mondják, emiatt vita vót Kisiratos és Kürtös közt, ellentét.

Három harang van. A nagyharanggal déli tizenkettőkor harangoznak” – tudjuk meg öcsém uramtól 1980-ban.

Jég ellen – sütőlapát, fejsze az eresz alá.

Öreg K. M. mondja 1980-ban: Amikor esett az eső, és kezdett jég esni, a sütőlapátot kitették élire az udvarra, hogy ne legyen jég. Vagy a fejszét belevágta a földbe, úgy hagyták.

Unokatestvér regéli 2005-ben. A férje, *Pétör családja babonás vót, ű is az! Ha jégeső van, a fejszét belevágja az eresz alá a földbe. Aztán esik be (a házba), ott hagyja. Esküszöm, hogy van benne valami! Mert 5 perc múlva eláll. 5 perc, a nagy mögszűnt, még 5 perc, az apró jégdarabok is mögszűnnek.*

Húgom ezt arra föl meséli, hogy népköltési gyűjtő Harangozó Imrének egy kisiratosi öregasszony elmondja: Ha jégfelhő közeledik a faluhoz, imádkozni kezd jég elleni imáját! Attól Kürtösnek fordul a felhő! Amikor a kürtösiek megtudják, hogy az iratosi néni imádkozni kezd, elküldenek valakit, hogy leállítsa...

Köpés, szömmel verés

Köpés gonoszűzés és szerencsevárás, szerencsekérés, szerencsevarázslás jegyében. Mert a köpés lehet varázslás, gonoszűzés is.

Phű, phű! Apád, anyád idegyűjjon! – köpködi meg a kezébe került apró pézt öreg Kurtucz Misa (megesett vele, hogy a fodrásműhelyben, a borraivalót zsebre vágva, tehát még a vendég előtt).

Pű, pű - köpködi meg Annus nénéd a kisdedet, hogy szöröncsét hozzon neki. Hogy el ne vigye a szerencsését... És csak rövid ideig nézi, nehogy szömmel verje.

Phű, phű! – köp a hízó felé az embör, hogy jó zsíros lögyön, disznóvágásra jó kövérre möghízzon. Hogy el ne vigye a szerencsését...

Pű, pű! – köpsz mérgebben a gyerekre, ha roszszalkodik.

Annus nénéd 1982-ben megnézi a pár hetes babát, Csabát. Megköpködi (hogy szöröncsés lögyön?), és csak rövid ideig nézi, *nehogy mögverje szömmē!*

Ha valakinek *szúrós szöme* volt, azt mondták: köpködjön meg akár állatot, akár gyereket (ami tetszik neki), hogy *nē verje mög!*

Akinek *olyan a szöme*, amikor szarik, nézze mög a budiban a szarát, és akkor nem fog fogni a szöme! Legközelebb nem ver mög sēnkit, vagyis soha sēnkit!

Ha *kisgyerök sír, szömverés az oka. Mögverték szömmē!* És akkor *szenes vízzel* megmosdatták... - hallod 1980-ban.

A nyál amúgy (köpéssel vagy anélkül) sebre való orvosság is.

Orvoslás, betegség

A legtöbbet apámtól hallottam (lejegyeztem őket 1979-83-ban). Ő meg, föltehetőleg, anyjától, Sarusi mamától, aki meg az időjós, állatgyógyító Sarusi dédapámtól.

Valami csak-csak.

alvászavar ellen – „Ha a gyerek nem tudott aludni, mákgubóból főztek teát, azzal altatták. Aludt szerencsétlen éjjel-nappal. Ezért lett olyan sok hülye.”

csíra - Nemi elváltozásban szenvedő nő, I. Tájszótár!

fűlbetegsēgre való – „Gyógyítás szentölt vízzel. Lámpa fölött (régi lámpa, petrós) melegítenek egy kalán szentölt vizet, a beteg fűlbe csöpögtetik. Fűlfájást, fűlbetegsēgöt orvosol. Talán még mög is isszák, ha valaki nagybeteg” (K. J-né, Tódás, 1980). A sáncok, kerítések tetején volt rengeteg kőrözsa. A fájós fűlbe belecsavarták (a nedvét, levét).

gyomorrontás – „Ricinusmagot adtak annak, akinek gyomorrontása volt, hogy hajtsa meg. Rekutabálam volt harminckilencben, így novemberben, megzavarták a mulatást a csendörök: bejöttek, hogy vége a bálnak! Adtunk nekik néhány száz lejt, Na, csak mulassatok! – mondták. Az asztalon állva ittuk a tízliteres demizsonokból (a bort). Tudod, hogy nem szoktam inni, nem bírom, eléggé kikészültem. Otthon hányingerem volt, mama beadott 5-6 szemet, majdnem belepusztultam. Földobáltam magam ilyen magasan. A ricinusmagot féléretten vették be. Később hallottam, hogy a ricinusmag méreg, meg is halhattam volna tőle” - emlegeti öKM.

hasfájásra – „Kenyérhéjból pénz nagyságút vágta, késsel bevágták, hogy belemenjen a rongyszalag, keresztbe rátették a két rojtot, bezsírozták, hogy égjen, és késhegygel tették a gyerek kődökire!

Üveg poharat borítottak rá, gázt eresztett, fölhúzta a hasát (hasán a bőrt). Elmúlt a görcs, a hascsikarás!” „Hasgörcse volt a gyerekek? Verébszart szedtek össze, nagyobb kávé kanálba anyatejet fejt rá az asszony, összetörték, megetették vele!”

hátfájás ellen – „Tavasszal az első mennydörgéskor meg kell hengergőzni, akkor nem lesz hátfájásunk! Márciusban Bélával a fehér ingben hengergőztünk a porban. Amikor az anyám hazajött, megkérdezte, mit csináltunk? Megmondtuk, hogy ne fájjon a hátunk! Jól elvert.”

malária – „Konstancán török családnál laktam. Amikor maláriát kaptam, ugyanúgy gyógyítottak, mint otthon! Szenes vízzel kenték be a testemet, megköpködtek!” – regéli (ezt is) öKM.

mandulagyulladás – „Genny (gennyes zacskó) a torokban. Anyám összetekerte a törülközőt, és a torokra téve kétoldalt hátrafelé nyomta, hátra haladt a nyomással – kinyomta a gennyet!”

nadály – „A nadály növény, nálunk fekete-nadályként gyógyszernek használták, teát főztek belőle, vagy kovással ízületi borogatásra alkalmazták, de sokszor csonttörés (repedés) gyógyítására is” (AV 2006). L. a feketenadályt a Tájiszótárban!

nyughatatlan gyerekek – „A gyerekek, ha nem maradt, összerágott az anyja kockacukrot és kenyérbélt, bekötözte zsebkezdőbe, és a gyerek azt szopogatta. Nagy görcsöt kötött rá, hogy ne nyelje le. Cumi helyett.”

piócás – „Gyerök koromban sokan alkalmaztak piócás kezelést, de ennek sémmites tudományos alapja nem volt. Az idős emberek otthon üvegben tartottak piócát, azt időnként mögitatták saját vérükkel, főleg vérnyomás ellen. Mi, gyerekek, pénzért fogtuk ki a piócákat a különböző állóvizékből. Sajnos nem tudok manapság a létezésükről. (A faluban) Nem ismerik pióca jelentéssel a nadály szót, amely errefelé gyógynövényt jelent” (AV 2005).

rángógörcs – „Rángógörcsöt kaptak a gyerekek, azt mondták rá: 'Benne van a frász!'. Gyertyát gyújtottak, fölé üveget tartottak, az üvegen a láng fölé ólom került. Az ólom elolvadt, tányérba, vízbe öntötték. Kifolyt, szétesett, különböző formákat adott. Erre voltak külön asszonyok, bárki nem tudta. Ha ördögforma volt, azt jelentette, hogy kiűzték a gyerekből a gonoszt, a gyerek megmarad. Ha virágformát mutatott, azt jelentette, hogy meghal a gyerek! Ördög, ha farka van...”

sebre – „Kis Sarusi tata (a jós embör) a végén odakötözött hozzánk. Fódozó cipész volt. Egyszer dikiccsel elvágta a kezét. A vért sóval és törött paprikával állították el. Utána egy kis kanál zsírt és ugyanannyi élesztőt összegyúrt és rátette a sebre, rákötözte. Reggelre hófehér lett, kiszívta.” Kiseb seb kezelésére a nyál is megteszi.

síró gyerekek – Síró gyermeknek szenesvíz... „Ha kisgyerek sír, azt mondják: 'Megverték szemmel!' És akkor szenes vízzel mosdatták meg. Hét szál seprűszálat meggyújtottak, és tiszta pléhtányért (ilyenek voltak, és laposak) tettek alá. A seprűből (való) szálat a víz fölé elégették, a hamu beleesett a vízbe, és akkor a fejtől a lábáig húzta az anyja a belemártott kezét (tenyerét, ujjait). Mikor a (gyerek) szájához ért, a kezével beleeresztett néhány cseppe. Közben 'Távozz gonosz az ártatlan testből!', ezt mondogatta. A gyerek meztelenül volt.”

szenesvíz – A népi orvoslásban pl. malária, szemmel verés ellen, síró gyerekek gyógyítására szenes vízzel mosdatnak.

szentölt víz – Szentelt vízzel sok mindent igyekeztek gyógyítani. K. J.-né a bénaságára kente, itta, iszogatta, másnak fülbetegség ellen szolgált. Hogy más nem hatott, sem orvosság, sem semmi nem tett jót! Ez állítólag jó löhet.

torokfájás – „Torokfájás, bedagad a torok (orvoslása): petróleumot itatott velünk az anyám, persze keveset. Vagy tollal beecsetelte. Petróval, ami a lámpában volt.”

Hogy a végére érek, kiderül: dédöregapámtól, a (csak pár napot élő) táltos fiút nemző Sarusi Kis Jánostól öröklődik ránk ez a kicsi kis paraszt orvoslási tudás még a XIX. századból! (Ide a XXI.-be.) Makórol-Csongrádról Almásy-Iratosra, majd a végső nyughelyre, Szalbek-Iratosra.

Hozta, vitte, átadta. Annyit, amennyit: sosem látott (de bizonyára remélt) dédunokájának.

Forrás

Almási Vince kisoratosi tanár, polgármester (Kisiratos, 1949-) – AV

Bálint Sándor: A szögedi nemzet. Sz. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. I. rész: 1974/75-2, II. rész: 1976/77-2, III. rész: 1978/79-2. (BálintSzögedi)

Bálint Sándor: Szeged-Alsóváros. Sz. 1983

Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. I-II. Bp. 1896-7

Fábián Imre: Bihari találós mesék. Nagyvárad, 1999

- Historia Domus (Egyháztörténet, Kisiratos - kézirat)*
 Katona Imre: *Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz.* Bp. 1990
- Kovách Géza: *Kisiratos – Történelmi áttekintés.* Kisiratos, 2004
- Kovács Ferenc: *A sánta kutya lábán forgó palota. Újkígyós, 1997 (KovácsMese)*
- Kovács Ferenc: *Aradvégi mondák. Újkígyós, 1995 (KovácsMonda)*
- Kovács Ferenc: *Iratosi kertek alatt.* Buk. 1958 (Kovács)
- Kurtucz Anna – Árvai Jánosné (Kisiratos, 1928-)
- Kurtucz Gergely, ifj. (Kisiratos, 1947-Kisiratos, 2004)
- Kurtucz István (Kisiratos, 1913-Kisiratos, 1980)
- Öreg Kurtucz Gergely (Mácsa, 1886-Kisiratos, 1967)
- Öreg Kurtucz Mihály (Kisiratos, 1919-Békéscsaba, 1994) – öKM
- Sarusi Kis Borbála (Almásyiratos, 1891-Kisiratos, 1967)
- Szabó László: *Jászság.* Bp. 1982
- Temesi Ferenc: *Por.* Bp. 1986-87
- Tiszatáj, 1979/I. 17, Tamás Gáspár Miklós jegyzete az Apátzai-film című Bretter-forgatókönyv végén.)
- Tóth Béla: *Iratos dombon.* Bp. Magvető, 1988
- Várkonyi Nándor: *Dunánúl.* Bp. 1975
- Vőfélykönyv (Antal Mihály kézírata, Kisiratos, 1958 - másolat SM-magángyűjteményben)

